

GERÇEĞİN YENİDEN ÜRETİMİNDE YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER: HOLOGRAMAS POR LA LIBERTAD EYLEMİ ÖRNEĞİ¹

New Social Movements in Reproduction of the Truth: The Example of the Hologramas por la Libertad Protest

Arş. Gör. İremcan GÜNGÖR²

Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü

*ORCID: 0000-0002-4551-8909

ÖZ

Yirmi birinci yüzyıl modern sonrası dönem olarak nitelendirilmektedir. Modern sonrası dönemde modernitenin anomik olarak gördüğü ve toplumsal alandan dışladığı birçok değer ve kavramın biçim değiştirerek yeniden görünür hale geldiği gözlenmektedir. Egemenlere başkaldırı, her ne kadar insanlık tarihinde çok eski dönemlerden beri görülen bir olgu olsa da, toplumsal hareket kavramı modern dönemde beşeri terminolojiye girmiştir. Dönüşen dünya ile beraber, ideolojiler ve düşünceler de dönüşüme uğramış ve toplumsal hareketler de amaç ve eylem biçimleri olarak başkalaşarak yeni toplumsal hareketlere evrilmiştir. Günümüzde ise iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile dönüşen iletişim ve ifade ortamları, gerçekliğin algılanmasını ve direniş şekillerini değiştirmektedir. Yeni medya vasıtasıyla paylaşılacak bilgi ve görüşlerin sınırsız olduğu görülmektedir. Bu makalede dünyanın ilk hologram eylemi olduğu görülen "Hologramas por la Libertad" (Madrid) eylemi ele alınmıştır. Söz konusu eylem İspanya'da ifade özgürlüğünü kısıtlayıcı bir yasayı protesto etmek amacıyla düzenlenmiştir. Jean Baudrillard'ın simülasyon kuramı üzerinden gerçeğin yeniden üretiminde yeni toplumsal hareketler incelenmiştir. Sonuç olarak Hologramas por la Libertad eyleminin bir açıdan bakıldığında özgürleştirici bir eyleme, diğer açıdan bakıldığında ise bireyin kendi iradesi ile özgürlüğünü kısıtladığı bir eyleme dönüştüğü görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Baudrillard, simülasyon, hipergerçeklik, yeni toplumsal hareketler, hologram

Extended Abstract: The Twenty-First Century is described as the Post-Modern Era. It has been observed that in the Post-Modern Era many values and concepts that modernity considered as anomik and excluded from the social field have changed form and become visible again. Although the uprising to the hegemony is a phenomenon that has been seen in the human history since Ancient Times, the concept of social movement has entered humanities' terminology in the Modern Era. As the world transforms over time, ideologies and thoughts have also been transformed, altering the goals and forms of action, causing social movement evolve into new social movements. Nowadays, communication and expression mediums that transformed with the developments in communication technologies, changes the perception of reality and the ways of resistance. It has been seen that the information and ideas which can be shared through the new media are limitless. In this study, world's first hologram protest "Hologramas por la Libertad" (Madrid), is discussed. The protest was organized in Spain to protest a law restricting freedom of expression (Gag Law). New social movement in the reproduction of reality are examined through Jean Baudrillard's Simulation Theory.

It is commonly accepted that the social movements have evolved, especially after the web 2.0 technology and with that gained a lot advantages in the topics such as time and space and streamlined communication. Digital Activism uses these aforementioned technologies. Nowadays, the emergence of the social movements, their communications and their way of organization are too changed by the aforementioned technologies and social media. Hologramas por la Libertad as a protest is significant because protestors who participated in the protest were not just the Spanish citizens but the protest was participated globally. A protest that the protestors do not exist as bodily but as virtually and aurally is a

¹ Makalenin Türü: Araştırma Makalesi

² iremcan.gungor@kocaeli.edu.tr, iremcan.gungor@gmail.com

trully unique way of protesting. It can be argued that the protest is similar to Baudrillard's theory of simulacrs are replacing the "reality". With the development of internet and multimedia technologies, simulation has become more visible. In this context, 'new' new social movements have also been transformed. The aim of this study is to try to determine where the Hologramas por la Libertad Protest can be placed in the field of social movements -as it is a unique example in the field- that are undergoing a transformation in the context of Baudrillard's Simulation Theory with a descriptive and thematic approach.

Digital activism that is emerging with developing technologies and social movements that are using these technologies are described as 'new' new social movements in this study. 'New' new social movements as in the basis of chosen example, suggests that the individuals and the protests can be turned into a simulacr and even protesting can be simulated, is the main argument of this study. In the light of this argument, the research questions of the study are determined as follows: Is protesting itself can be a simulation? When Resource Mobilization considered can hologram protest be seen as a sustainable and popularizable form of protest? How can a protest performed without the physical existence of individuals in a techno-determinist age be evaluated within social movements? Can the concepts of freedom, protest and achievement of the desired goal be simulated? Within the scope of the study the Hologramas por la Libertad protest was examined in the context of sociological approach through Charles Tilly's Theory of Social Movements and through the concept of "Network Society" of Manuel Castells and The Simulation Theory of Jean Baudrillard a connection between new communication technologies and social movements has been tried to be established and with the interpretive analysis method, answers to the research questions were sought.

Consequently, the hologram protest, before the event itself is simulated through images and symbols; with the use of technology, they were turned into a holographic copy (so-called 'ghosts'), and it was edited in a digital environment. Thus, a simulated action that was reflected to the public through simulated images were created. So it can be argued that even protesting can be simulated. From one point this movement can be considered as a liberating act against the prohibition but from another point of view it can be considered as the loss of reality, a simulacr of reality itself. The protest cannot be described only as a digital activism example because the preparation, organization and the execution of the protest is a unique example as the technology played a crucial part in the execution and the perception of the protest. It has been seen that the protest had been executed by the help of advertisement agency professionals, media professionals, NPO participants and the use of technology combined and resources are optimally mobilized. One handicap about hologram protest and other examples of digital activism is the participants' perceptions of the actions because it gives them the fulfillment and the feeling of actually stepping into the field and participate. In an age of freedom, protest and achieving the desired goals can be simulated, it is almost impossible to distinguish truth from simulacr/simulation itself. In conclusion, The Hologramas por la Libertad Protest can be considered as a liberating act from one point of view, and from another perspective, it can be considered as an action that restricts the freedom of individuals by their own will.

Key Words: *Baudrillard, simulation, hyperreality, new social movements, hologram*

GİRİŞ

Günümüz dünyasına toplumsal açıdan baktığımızda en dikkat çekici olgulardan biri şüphesiz toplumsal değişimdir. Modern sonrası toplumlarda gerek eylemler, gerek değerler, gerekse kavramlar çeşitli değişikliklere uğramıştır ve halen uğramaktadır. Özellikle aydınlanma sonrasında bu yana toplumlar belirli dönemlerde neredeyse tüm kurumlarında ve düşünüş sistemlerinde çeşitli ölçeklerde değişim geçirmiştir. Aydınlanmanın getirdiği yeni idealler çerçevesinde "rasyonalizm" kavramının önem kazanması ve sanayi devrimi sonrası hızla gelişen teknoloji, yeni dünya düzeni, sekülerizmin getirdiği yeni idealler ve fikirlerle birlikte bireyler ve toplumlarda önemli değişiklikler olmuştur. Modernizm ve ideallerinin değişen dünya üzerinde başatlığını yitirmesi ile birlikte modern dönemin akla ve bilime aşırı önem veren idealleri yerini yeni ideallere ya da modern öncesi ideallerin dönüştürülmüş hallerine bırakmıştır. Bununla birlikte gelişen teknolojiler ışığında, yeni toplumsal yapılar ortaya çıkmakta ve çeşitli ölçeklerde toplumsal değişimler yaşanmaktadır. Enformasyon, yaşanan değişimin ve oluşan yeni yapıların odak noktasındadır, mevcut kurum ve gruplara ise yeni imkânlar sağlayan yine bu enformasyonla birlikte gelen yeni platformlardır. Modern dönemde bu yana her dönemde yaşanan toplumsal hareketler, modern sonrası dönemde de varlığını sürdürmektedir.

Modern sonrası dönemde gerçeklik kavramı da tartışılır hale gelmiştir. Baudrillard'ın Simülasyon ve Simülakrlar eserinde belirttiği üzere; kurum, olgu ve grupların dahi simüle edildiği bir dünyada, bireyler hipergerçeklik içerisinde var olmaktadır (2010), gerçeğin yerini simülakrlarının aldığını öne sürmektedir. Toplumsal hayat içerisinde her şeyin simüle edilebildiği bir dönemde 'eylem' kavramı da söz konusu tartışmaya

açık hale gelmiştir. Güncel Türkçe Sözlüğe göre eylem; “eyleme işi, fiil, hareket, aksiyon”; ikinci anlam olarak ise “bir durumu değiştirme veya daha ileriye götürme yönünde etkide bulunma çabası” olarak tanımlanır. Eylemin veya fiilin varlığı; modern sonrası dönemin zaman ve mekansızlığı ile birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Eylem kelimesinin ikinci anlamı aynı zamanda, eylem yapmak, sivil itaatsizlik sergilemek ve protesto etmek gibi toplumsal hareketlerin gösterilerini de imlemektedir. Her ne kadar toplumsal hareketler neredeyse insanlık tarihi kadar eski olsa da, zaman içerisinde dönemlerin belirleyici sorunları/gündemleri, toplumsal dinamikleri ve teknolojik şartları ile birlikte dönüşüme uğramıştır ve halen uğramaktadır.

Toplumsal hareketlerin özellikle web 2.0 teknolojilerinden sonra dönüşüme uğradığı, zaman ve mekân, haberleşme hızı gibi konularda avantajlar elde ettiği bilinmektedir. Dijital aktivizm, söz konusu teknolojileri kullanmaktadır. Günümüzde toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı, haberleşme ve örgütlenme biçimleri de söz konusu teknolojik gelişmeler ve sosyal medya ile birlikte değişime uğramıştır. Bu noktadan hareketle 10 Nisan 2015 tarihinde Madrid'de yapılan ve dünyada bir ilk olan Hologram Eylem dikkate değerdir. Hologramas por la Libertad (Özgürlük için Hologramlar) eylemi, İspanya'da ifade ve toplanma özgürlüğünü kısıtlayıcı bir yasayı protesto etmek amacıyla yapılmıştır ve söz konusu eyleme katılan 'eylemciler' yalnızca İspanyol halkı değildir, tüm dünyadan katılımcılar münferit bir eylem için görüntülerini kaydetmiş ve sonrasında bireysel olan bu görüntüler birleştirilerek hologram bir eylemci grubu parlamento binası önünde yasayı protesto etmiş ve basın açıklamasında bulunmuştur. Eylemcilerin fiilen eylem alanında olmadıkları ama görsel ve işitsel olarak var oldukları bir eylem daha önce hiç gerçekleştirilmemiştir. Söz konusu durum, Baudrillard'ın ifade ettiği "gerçek" in yerini alan simülakrlara benzemektedir.

İnternet ve multimedya teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte simülasyon kavramı daha görünür hale gelmiştir. Bu bağlamda 'yeni' yeni toplumsal hareketler de dönüşüme uğramıştır. Çalışmanın amacı, gelişen teknolojiler ışığında dönüşüm geçiren/geçirmekte olan toplumsal hareketlerin özel bir örneği olan Hologramas por la Libertad eyleminin, Baudrillard'ın ortaya atmış olduğu simülasyon kavramı bağlamında , 'yeni' yeni toplumsal hareketler içerisindeki yerini saptamaya çalışmak ve söz konusu toplumsal hareketin betimsel ve tematik irdelemesini yapmaktır. Gelişen teknolojiler ile birlikte ortaya çıkan dijital aktivizm ve söz konusu teknolojileri kullanarak gerçekleştirilen pratikler, bu çalışmada 'yeni' yeni toplumsal hareketler olarak nitelendirilmiştir. Çalışmada 'yeni' yeni toplumsal hareketlerin, örnek olay odağında bireylerin ve eylemlerin birer simülakra dönüşebileceği, eyleminin ve eylem pratiklerinin simüle edilebileceği, çalışmanın temel varsayımdır. Çalışmada örnek olay olarak dünyanın ilk hologram eylemi olan Hologramas por la Libertad Eylemi ele alınmıştır ve yöntem olarak yorumlayıcı analiz yöntemi kullanılmıştır.

1. Jean Baudrillard ve Simülasyon Kuramı

Çağdaş medya ve teknolojinin insan deneyimleri üzerine etkilerine odaklanan Jean Baudrillard'ın düşüncelerinin şekillenmesinde en önemli rolü olan olgulardan biri, yeni teknolojilerin, modernitenin, kapitalizmin ve yeni kitlesel tüketimlerin ortasında büyük toplumsal ve politik dönüşümlerin yaşanmakta olduğu 1960'lı yılların Fransa'sıdır. Baudrillard'ın yazı külliyatı da işte bu toplumsal değişimlerin yansımalarını taşımaktadır. İlk çalışmaları, toplumsal hayat alanında semiyotik ile Marksist teoriyi bir araya getirerek yaratmaya çalıştığı bir eleştirel sosyolojik teoridir (Lewis, 2008). Makro düzeyde bir sosyolojik teori ortaya koyan Baudrillard, modern dönemin bittiğini ifade etmiştir ve modern sonrası, modern dönemden ayırmak için şu ifadeleri kullanmıştır; "postmodern dünya anlamdan yoksundur; postmodernite teorilerin boşlukta süründükleri, güvenli herhangi bir limana demirlemedikleri bir nihilizm evrenidir (akt. Kellner, 2000: 376)."

Jean Baudrillard toplumların bugünkü durumunu anlamlandırmak için simülasyon ve simülakr kavramlarını kullanmıştır. Günümüz dünyasını anlamlandırmak için Simülasyon Kuramı'nı geliştirmiştir. Tartışmalarını ekonomik değişim ilişkilerinin ve kültürün farklı boyutlarda şekillendiren dinamikler çerçevesinde derinleştiren Baudrillard söz konusu kavramlara genel olarak işaretler sistemleri tanımlamasında bulunmuştur. Teknolojik ilerlemenin getirdiği yenilikler çerçevesinde her gün yeniden şekillenmekte olan günlük yaşamda görsel kültür de tüketiciler üzerinde giderek daha fazla etkiye sahip olmaktadır. İşaret sistemleri, tüketim toplumlarında görsel mekanizmalar olarak insan hayatının her alanına yayılmış olan gerçekler olarak ortaya

çıkılmaktadırlar (Baudrillard, 2010). Böylelikle Baudrillard, modern dönemin sınırları ve güç ilişkileri belirgin, öngörülebilir yapısının yerine provakatif bir söylemle, postmodernizmin geldiğini bildirmiştir. Nihilist bir evrende, hipergerçekliğin bireyi kuşattığını iddia etmiştir. Savının en önemli kavramlarından biri olan hipergerçek, Baudrillard'a göre 'gerçek ve gerçek olmayan arasındaki ayrımların bulanıklaşmasına' işaret eder ve 'hiper' öneki, gerçeğin bir modele göre üretilmesiyle, gerçek olandan daha gerçek olma durumunu imler. (akt. Best ve Kellner, 1991: 119).

Bir başka deyişle toplumsal perspektifin boyutunun tümüyle değiştiği günümüz dünyasında, gerçekten kopuş ile birlikte, bütün gönderen sistemleri dışlanmış ve simülasyon çağı başlamıştır. Suret veya taklidi değil, gerçeği yerine göstergelerinin geldiği bir gerçeğin, yani gerçek süreçlerinin yerini işlemsel ikizlerinin geldiği bir caydırma durumudur simülasyon. Simülasyon evreni, gerçeğin tüm evrelerine kısa devre yaptıran, onun tüm göstergelerini içinde barındıran, kusursuzca programlanabilen kanser hücreleri gibi bölünerek dört bir yana savrulan bir makine gibidir. Dolayısıyla bu noktadan sonra yalnızca, düşsel-gerçek ayırımından yoksun, salt aynı yörüngeyi takip eden modellere dayalı ve farklılık simülasyonu üretiminden ibaret bir hipergerçeklikten söz edilebilir (Baudrillard, 2010: 15).

Simülasyon bir köken ya da gerçeklikten yoksun gerçeğin modeller aracılığı ile türetilmesine denilmektedir. Günümüzde gerçek, artık minyatürleşmiş hücreler, matrisler, bellekler ve komut modelleri tarafından üretilmektedir. Bu sayede gerçeğin sonsuz sayıda yeniden üretimi mümkün olmaktadır. Bundan böyle rasyonel bir gerçeğe ihtiyacımız olmayacaktır, zira gerçek ideal ya da negatif süreçlerle başa çıkabilecek bir durumda değildir. Artık işlemsel bir gerçeklik vardır. Aslında gerçek bu değildir çünkü onu sarıp sarmalayan bir düşsellikten yoksundur (Baudrillard, 2010:14-15).

Simülasyon gerçeğin benzeri veya sahtesi değildir, 'mış' gibi yapma durumu da değildir, gerçeğin modern sonrasında yok edilip yerine hipergerçekliğin geçmesi durumudur. Bir şeyin sahte, taklit olması veya "mış" gibi yapmak, o şeyin aslına göndermede bulunarak 'ne olmadığını' anlatmakta, durumun veya olayın gerçek olmadığına gönderme yapmaktadır. Dolayısıyla hala kıyas yapılabilecek bir gerçeğin hala ayırt edilebileceği savını içinde barındırır. Oysa Baudrillard'a göre, simülasyon gerçek ile gösterenin, imgenin, sahtenin arasındaki ayrımı yok etmiştir, düşsel ve gerçek ayırımının yerini yalnızca sonsuz simülasyon almıştır (Baudrillard, 2010: 15,39). Söz konusu toplumda bilginin ve imkânların sınırsızlığı, bireyin yaşadığı hipergerçekliğin içerisinde bir de seçim özgürlüğü simülasyonunu da beraberinde getirir.

Baudrillard'ın sanayi ötesi toplum adını verdiği modern sonrası toplum, her şeyin belirlenmiş bir modele göre yapıldığını ve bu sayede büyük bir atılım yapan iletişim teknolojisinin denetimi kolaylaştırdığını savunur. Artık insanlar gerçeğe bakarak modeli değil, kendilerine sunulan modele bakarak kurgusal gerçeği belirlemektedir (Şaylan, 2009: 303). Örneğin bireyin çıkmayı hayal ettiği tatil bile uluslararası gezi dergileri, reklamlar ya da takip etmekte olduğu bireylerin sosyal medya hesaplarında görmüş oldukları ile çoktan modellenmiştir, yalnızca çok sayıda seçenek arasından seçim yapılmakta ama sistemsel kısırdöngünün dışına çıkılamamaktadır, bu bir özgürlük yanılgısıdır. Bir başka deyişle, birey içinde gösteri olan her şeye tapmaktadır. Bu noktada problemlenilen şey, anlamın diyalektiği sorunsalıdır. Kitlenin istekleri idealden veya olması gerekenden ziyade görülene indirgenmiştir (Baudrillard, 2003: 18). Sürekli tüketim içerisinde var olan birey, anlamın yerini gösterinin ve görselliğin aldığı simülasyon evreninde aşırı enformasyon içerisinde aslında özgür değil, düzenin içerisinde varlığını sürdürmektedir.

Baudrillard'a göre, elektronik medya sembolik olanın göstergesel olana dönüştürülmesi yoluyla faaliyet gösterir, yaşanan, doğal ve dünyanın tabiatında olan şeyleri kendilerinin işaretlerine dönüştürür. Bu durumda bizler de işaretlerin gölgesinde ve gerçeğin reddi içinde yaşamaktayız. Gerçekliği, tüm olaylar, anlamlar ve tarihin artık dönüştürülen ve çatışan gerçek deneyimlerden değil, medya tarafından üretilen yapay olgu veya şeylere indirgenildiği bir dönemde var olmaya çalışmaktayız. Bu muazzam boyuttaki simülasyon süreci her alana yayılmış durumdadır (akt. Merrin, 2005: 122-125). Bireyin ya da grupların toplumsal hareketler içerisinde sistemin dışında kaldıklarını iddia etmek günümüzde hayalperest bir iddia ise de tamamen özgürlüğü kısıtlanmış bir toplumsal düzenden bahsetmek de oldukça uç bir çerçeve çizmek olarak görülebilir. Jean-Jacques

Rousseau'nun Toplum Sözleşmesinden bu yana şu veya bu şekillerde bireyin özgürlüğünün demokratik hakları kısıtlanmamak kaydıyla, sınırlanması modern ve dolayısıyla modern sonrası toplumlar için olağan bir durumdur. Kitle iletişim araçlarının giderek artan etkilerinin yanında bir de İnternet teknolojisinin gelişmesiyle bireylerin hayatına giren yeni medya, iletişimin de boyutunu değiştirmiş ve hala değiştirmektedir. Meydanın hipergerçeklik deneyimindeki rolü oldukça yüksektir. Best ve Kellner'in dediği üzere, hipergerçeklik, modellerin gerçeğin yerini aldıkları bir durumdur ve her şeyin üstüne ve ötesine uzanır, bireylerin kendi mükemmelleştirilmiş gerçekliklerini aramasından dolayı, gerçekten daha gerçek hale gelmektedir (1991: 119).

Simülasyon kavramından ve genel anlamda Baudrillard'ın görüşlerinden etkilenen, yeni toplumsal hareketler üzerine değerli çalışmalarda bulunan önemli teorisyenlerden biri de Manuel Castells'tir. Castells, Baudrillard'ın eserleri vasıtasıyla kendi çalışmalarında kullanabileceği teorik materyaller ve ampirik sezgiler kazandığını belirtmiştir. Baudrillard'ın sembolik nesnelere özerk dinamikleri ve tüketim toplumu ile olan ilişkileri üzerine olan hipotezleri, medyada hiçlik üzerine olan çalışmaları, gerçekliği bir simülasyon olarak algılayışı gibi görüşlerinin tümünün, kimi zaman kendi çalışmalarının temel fikirlerinde kullanabileceği ve ampirik çalışmaları ve gözlemlerinde doğrulayabileceğini ifade etmiştir (Roberts, 1999: 34).

Castells, sanallık ve gerçek olan hakkında önemli görüşler ifade ederken aynı zamanda toplumsal hareketler alanında da değerli çalışmalar yapmıştır. Yaşanılan dönemi şöyle ifade etmiştir; bireylerin dünyasındaki gerçeklik ve sembolik temsil arasında belirgin bir ayırım söz konusu değildir, gerçeklik yalnızca soyut temsillerden ibarettir ve deneyimlediğimiz haliyle sanaldır (Castells, 2008:a: 497). Baudrillard'ın simülasyon kavramına benzer bir biçimde Castells de gerçekliğin sınırlarının enformasyon çağında belirginliğini yitirdiğini ifade etmiştir. Somut anlamda bir gerçek asla var olmamış olduğundan, insanoglu sanal gerçeklik içinde değil artık "gerçek sanallık" içinde yaşamaktadır. Ağ toplumunda gerçek sanallığı üreten sistem ise şöyledir:

"Gerçekliğin kendisinin (insanların maddi/sembolik varlığının) tümüyle yakalandığı, tamamen sanal bir görüntü ortamına, görüntülerin yalnızca deneyimlerin iletildiği ekran üzerinde kalmadığı, ama bizzat deneyim haline geldiği bir farz etme dünyasına yedirildiği bir sistemdir. Her türden bütün mesajlar bu iletişim ortamının içine kapatılmıştır, çünkü bu ortamın kendisi olarak kapsayıcı, o kadar çeşitliliğe açık, o kadar kolay uyum sağlar hale gelmiştir ki aynı multi-medya metninin içine geçmişi, bugünü, geleceğiyle insanlık tecrübesinin tamamını yedirebilir" (Castells 2008a:498).

Kültürel ifadelerin çoğunun dijitalleşmiş bir iletişim sistemine dâhil edilmesinin toplum üzerinde önemli etkileri vardır. Bu sisteme dâhil edilmemiş toplumsal alışkanlıklar, din, ahlak, otorite, siyasal ideoloji gibi kavramların sembolik gücü zayıflar. O güne dek manevi yollarla aktarılmış olan bir takım değerler, maddileştirilip sisteme aktarırsa değerleri artar. Bu sistem uzamın ve zamanın maddi temellerini dönüştürmekte, *akışlar uzamı* ve *zamansız zaman* etrafında örgütlemektedir (Castells 2008a:630). Castells'e göre, bu denli görsel olarak temsil edilen bir varlık durumu hipergerçeklik için de bir zorunluluktur ve toplumun neyin hiper-somatlaştırılmış neyin hiper-somatlaştırılmamış olduğunu kabullenmesinde ya da reddetmesinde bütünleştirici bir rol oynamaktadır (2008b).

Baudrillard'ın sorguladığı gerçeklik kavramı, Castells'in işaret ettiği Ağ Toplumunun gerçek sanallık kültürü içerisinde anlam yitimine uğramıştır. Bu bağlamda toplumsalın daima içerisinde yer alan toplumsal hareketlerin dönüşümlerine değinmek faydalı olacaktır.

2. Yeni Teknoloji ve Medya Çağında 'Yeni' Yeni Toplumsal Hareketler

Toplumsal hareket genel anlamda, "yerleşik kurumların alanı dışında eylemde bulunarak ortak bir çıkarı iletmek ya da ortak bir amacı güvence altına almak için yapılan toplu girişimler" olarak tanımlanabilir" (Giddens, 2005: 436). Yöneten kesime yönetilen kesimin sesini duyurma çabası veya hak talebi beyanı olarak da nitelendirilebilecek toplumsal hareketler, örnek olay açısından bakıldığında kısa geçmişine değinilmesi gereken bir konudur.

Modern öncesi dönemde sınıfsal eşitsizlikler ve toplumsal zümrelerin arasındaki sınırlar fazlasıyla keskindir. Toplumsal hareketler her ne kadar tarihin her döneminde var olmuşsa da, kavram olarak ilk kez Lorenz Van Stein tarafından siyasal mücadele anlamında kullanılmıştır. Van Stein'in çağdaşı olan Engels ve Marx da Komünist Manifesto'da söz konusu kavramı kullanmışlardır. On dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru toplumsal hareket kavramı yalnızca proletaryayı imleyen bir kavram olmaktan çıkarak, hak talebinde bulunan tüm kesimleri kapsayan bir şekilde genişlemiştir (Yaylacı, 2012: 36). Kavramın -ve dolayısıyla olgunun- sınıfsal bir gösterge olmaktan büyük ölçekte çıkması ise 1960'lı yılları bulmuştur.

Toplumsal hareketlere kuramsal açıdan çeşitli yaklaşımlar olmuştur. Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, özellikle Tilly'nin çalışmalarıyla büyük kitlelerce bilinir hale gelmiştir. Tilly'e göre; bir hareketin toplumsal hareket kategorisine girebilmesinin ön koşulları; hareket repertuarı, kampanya ve MBSB (makul olma, birlik, sayı, bağlılık) göstergelerinin var olmasıdır. Kampanya kavramı, kendiliğinden bir araya gelen talep edenler, talep nesnelere ve halkın bir grubundan oluşur ve protesto veya direnişin tek seferden fazla olacağını ifade eden bir kavramdır. Tilly, düzene veya otoriteye karşı gelişen hareketlerin; haklarından mahrum bırakılmış ya da temsil edilmeyen grup veya bireylerin var olan sistem içerisindeki hak arayışlarının bir toplumsal harekete dönüşme potansiyelinin olduğunu belirtmiştir. Söz konusu öğelerin birlikte etkileşiminden (tekil eylemlerden değil) toplumsal hareket meydana gelir (2008: 17).

Kaynak Mobilizasyonu Teorisinin bazı önemli varsayımları şöyledir; toplumsal hareketler, eylem ve toplumsal çatışmalar çerçevesinde ele alınmalıdır. Eylemlerin kurumsal oluşu veya olmayışı bir fark oluşturmaz, temelde çıkar çatışması vardır. Gruplar çıkar ve taleplerinin peşine akılcı bir biçimde düşmüşlerdir. Amaçlar ise güçler arasındaki ilişkilerin devamlı bir ürünüdür (Sanlı, 2005: 56-57).

Yeni toplumsal hareketler kavramını açıklarken, toplumsal hareketler alanında önemli bir başka teorisyen olan Touraine'in ise klasik toplumsal hareketlerin çıkış noktasını açıklaması ve klasik toplumsal hareketler ve yeni toplumsal hareketlerini nasıl konumlandığını anlamaya çalışmak yerinde olacaktır. Touraine toplumsal hareketlerin çıkış noktasını şöyle açıklamaktadır: "bir toplumsal hareket hiçbir zaman yönetilenlerin çıkarlarının savunulmasına indirgenemez; her zaman bir egemenlik bağı koparmak, bir eşitlik ilkesini getirmek, eski üretim, yönetim ve aşamalanma/kademelenme biçimlerinin farklı, yeni bir toplum yaratmak" amacı olarak özetler (Touraine, 2000: 128). Genel anlamda toplumsal hareketler Touraine'e göre, toplumdaki hoşnutsuzluğun yansıtılması, dile getirilmesi ve talep veya ihtiyaçların dillendirilmesi, ifade edilmesidir; "birbirleriyle hâkimiyet ve çatışma düzleminde karşı karşıya gelen, aynı kültürel yönelime sahip ve bu kültürün ürettiği aktivitelerin toplumsal kontrolü için mücadele eden aktörler hareketi" olarak tanımlar. (Touraine, 1999: 43,44). Mücadele kavramına vurgu yapan bu tanımlama oldukça açıklayıcı fakat günümüz toplumsal hareketlerini açıklamada belirli ölçülerde yetersizdir.

Yeni toplumsal hareketleri açıklarken Touraine; toplumsal aktörlerin sivil toplumun yapısı üzerindeki mücadelelerinden doğmaktadır ifadesini kullanır. Çatışma odaklı bir yaklaşımın yerini sivil toplum vurgusu almıştır. Söz konusu değişimin nedeninin ise toplumsal hareketler ile siyasal yapı arasındaki değişen ilişkide yattığını iddia eder. Günümüz toplumsal hareketleri kendilerini devlet erkini kontrol etme düşüncesinden ayrıştırdıkları ve sivil ilişkiyi dönüştürmeyi amaçladıkları için yenidir (Çayır, 1999: 16-17). Özellikle 1960'lı yıllarla beraber toplumsal hareketler salt bir sınıf mücadelesi olmanın ötesine geçmiştir. Yeni toplumsal hareketler olarak nitelenen bu hareketler, Giddens'a göre,

"Devrime yol açan sosyal hareketlerin yanı sıra, kimisi devamlı, kimisi kısa süreli olan çok çeşitli sosyal hareketlerde çağcıl toplumlarda var olmaktadır. Genellikle karşı oldukları resmi, bürokratik kurumların olduğu kadar bunlar da çağdaş dünyanın açık bir özelliğidirler. Çoğu çağdaş toplumsal hareket, uluslararası boyutta olur ve büyük ölçüde yerel eylemcileri küresel meselelere bağlayan bilgi teknolojilerinin kullanımına dayanır. Son otuz yıl içinde, dünyanın her yerindeki toplumsal hareketlerde bir patlama oldu. 1960 ve 1970lerin medeni haklar ve feminist hareketlerinden, 1980lerin nükleer karşıtlığı ve hareketleriyle, 1990ların eşcinsel hakları kampanyasına kadar çeşitlilik gösteren hareketlere çoğunlukla yeni toplumsal hareketler (YTH) denir.

YTH, çağcıl toplumun benzersiz bir ürünüdür ve kendilerinden önceki toplu eylem biçimlerinden yöntemleri, motivasyonları ve yönelimleri bakımından tamamen ayrılmaktadır. Bu yeni hareketler, dönemin değişen risklerinin yansımasıdır” (2005: 436-437).

Bir başka deyişle yeni toplumsal hareketler, sosyolojideki anlamıyla devrimci hedefleri olan ve makro ideallere sahip eski toplumsal hareketlerden farklı olarak belli bir sınıfsal veya siyasal bağları olmayan, heterojen grupları içerisinde birleştiren ve kültürel alanlara yönelmeleri itibari ile ayrılmaktadır (Çayır, 1999: 8). Bununla beraber gelişen teknolojiler özellikle sosyal medyanın hayatımıza girmesi ile birlikte enformasyonun ve iletişimin önündeki mekân ve zaman engellerinin de ortadan kalkması ile birlikte yeni toplumsal hareketler de değişime uğramış, tabiri caizse "yeni" yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır.

Günümüzde, özellikle sosyal ağların kullanımının yaygınlaşması ile birlikte, çıkar çatışmaları yalnızca ulusal veya ekonomik bağlamda değil, global 'sorunlar'a da ilişkin olabilmektedir. Örneğin, ifade özgürlüğünün kısıtlanması yalnızca ülke yurttaşlarının katıldıkları toplumsal hareketler ile sınırlı kalmamakta, küresel ölçekte protestolara veya yerel protestoculara desteklere dönüşebilmektedir. Özellikle sosyal medyanın hayatımıza girmesi ile birlikte enformasyonun ve iletişimin önündeki mekan ve zaman engellerinin de ortadan kalkması ile beraber yeni toplumsal hareketler de değişime uğramış, tabiri caizse "yeni" yeni toplumsal hareketler ortaya çıkmaya başlamıştır. Toplumsal hareketlerin de amaç ve kullanılan araçlar bağlamında özellikle gelişen dijital teknolojiler ışığında dönüşüme uğraması ile beraber Bennet söz konusu değişimleri şöyle sıralamıştır (akt. Tilly, 2008: 169);

- Eski toplumsal hareketlere özgü nispeten yoğun ağlar (Diani: 2003) yerine eylemciler arasında iletişim ve koordinasyon için hayati önem taşıyan gevşek yapıları bağlar kurmak;
- Yerel meselelerin hareketin söylemi içine sokulması için geniş bir bakış açısı geliştirmek suretiyle bir bütün olarak hareketle yerel eylemcilerin özdeşleşmesini zayıflatmak;
- Toplumsal hareketlere kişisel katılım üzerindeki ideoloji etkisini azaltmak;
- Toplumsal hareket eylemcilerinin merkezleri olan kayıtlı, sürgit ve zengin kaynaklı yerel ve ulusal örgütlerin görece öneminin azalması;
- Toplumsal hareketler içinde kaynakları yetersiz örgütlerin stratejik avantajlarının artması;
- Hızla değişen yakın hedeflere kalıcı kampanyaların (küreselleşme karşıtlığı ya da çevrenin korunması gibi) düzenlenmesinin desteklenmesi;
- Eski yüz yüze etkinlikleri sanal etkinliklerle birleştirmek”.

Yaşadığımız dönemde, yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesi ve toplumsal hareketler içerisinde kullanılması ile birlikte dijital aktivizm kavramı ortaya çıkmıştır. 20. yüzyıl boyunca, toplumsal hareketler, genellikle ideolojik olarak inşa edilmiş gruplar tarafından ve amacı ve sınırları belirli platformlar ile düzenlenmişse de 21. yüzyılda, toplumsal hareketler, katılımcılarının politik, sosyal ve bölgesel spektrumlarının; bireysel inisiyatif ve yeni iletişim teknolojilerinden yararlanmak sureti ile - yapılandırılmış ve kurumsallaşmış stratejilere rağmen - genişlemesi ile karakterize edilebilir. Katılım kültürünün ve duygusal bulaşmanın küresel ölçekte farklı sosyal olguları ifade ettiği bu bağlamda, dünyada, önemli toplumsal hareketler ve dahi devrimler bir domino etkisi ile ortaya çıkmaya başlamıştır. İzlanda'daki Mutfak Devrimi / Tencere Tava Devrimi (2008-2009) ve Tunus'ta Yasemin Devrimi (2010-2011) aynı ay içerisinde Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın (2010 Aralık ayında başlayan Arap Baharı) çoğuna genişlemiştir. 2011 yılında İspanya (15-M Hareketi ya da Öfkeli İspanyollar Hareketi) başlamıştır, söz konusu eylemler, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Occupy Wall Street (2011) hareketinin oluşmasına da zemin hazırlamıştır, küresel olarak eş zamanlı tezahürlerden biri de 2013 yılında Türkiye'deki Gezi Parkı Olayları'dır ve aynı yıl Brezilya'da da (Sirke Devrimi-Brezilya Hareketleri) benzer şekilde yeni iletişim teknolojilerinin kullanıldığı protestolar gerçekleşmiştir. 2008 yılından bu yana dünyada eş veya yakın zamanlı gerçekleşen söz konusu eylemler, protestolar ve ayaklanmaların amaçları, talepleri ve seyirleri elbette ki gerçekleşen ülkeye göre farklılık göstermiştir. Ortak noktaları ise yeni iletişim teknolojilerinin toplumsal hareketlerin içerisinde önemli bir yer tutmalarıdır; örgütleniş biçimleri ve hareketlere katılanların

iletişim kurma araçları, yerel olarak gerçekleşen olayların özellikle sosyal medya ve dijital platformlar kullanılarak dünya ile paylaşılması belirtilen hareketlerin kesişme noktasıdır.

Toplumsal Hareketler ve Yeni Toplumsal Hareketler arasında nasıl amaç, örgütlenme, araç ve içerik bağlamında farklar varsa; dijital aktivizm örneklerinde amaç, örgütlenme ve kullanılan araçlar bağlamında kayda değer değişimlerin olduğu gözlenmektedir. Yeni Toplumsal Hareketlerle birlikte, toplumsal hareketler güç ilişkileri odağından çoğulcu anlayışlar ve toplumsal grupların hak arayışları odağına evrilmiştir ve demokratik hak arayışları çerçevesinde sivil toplum eksenine kaymıştır. Toplumsal hareketlerde yaşanan değişimler yalnızca amaç ekseninde değildir. Araç olarak da dijital teknolojilerin kullanımı ile devam eden değişim içerik bağlamında da eylemselliğin yaygınlaşması olarak görülmektedir. Sert'e göre, dijital aktivizm kavramı katılımcıların yalnızca İnternet kullanarak iletişimde bulunmalarının ötesinde, akıllı telefon ve taşınabilir bellekler aracılığı ile dijital içeriğin dağıtımını da içeren çevrimdışı araçların kullanımını da kapsamaktadır (2015: 34).

Her ne kadar dijital aktivizm kavramı hayatımıza görece yeni girmiş bir kavram olsa da Uçkan'a göre dijital aktivizm örnekleri internetin ilk kullanıldığı dönemlere kadar görülebilmektedir; "Dijital aktivizm daha internet ortada yokken ilk ağ deneyimlerine kadar izi sürülebilecek bir oluşum. ARPANET zamanlarında, yani Pentagon ve belli üniversiteler arasında kurulan ilk ağ döneminde, 1960'ların sonunda, bu ağın geliştirilmesine katılan bilim adamları ve öğrenciler, sosyal medyanın ataları diyebileceğimiz e-posta grupları kurmuşlar, buralarda bilim-kurgu ve benzeri yanı sıra politika da tartışıyorlar, örgütleniyorlar, yani 'dijital aktivizm' yapıyorlardı (2012)".

Günümüz toplumunu Ağ Toplumu olarak tanımlayan ve dijital aktivizm üzerine de çalışmaları da olan Manuel Castells, toplumsal hareketlerin analizini yaparken kullandığı kuramsal perspektifte Touraine ve Tilly'den faydalandığını belirtmiştir (2013: 225). Yeni Toplumsal Hareketler Kuramı'ndan ve Kaynak Mobilizasyonu teorisinden beslenen Castells günümüz toplumunu açıklamak için ağ toplumu kavramını kullanmıştır.

Bilginin ya da iletişimin tek elde toplanması savını yıkan yeni teknolojilerle birlikte, iktidarın ve sivil olanın dönüşümüne değinirken, Castells'in Ağ Toplumu kavramının günümüz dünyasını açıklamakta ne kadar yeninde bir açıklama olduğu bir kez daha görülmektedir;

"Benim ağ toplumu olarak kavramsallaştırdığım toplumumuzda iktidar çok boyutludur ve insan faaliyetlerinin her alanında yetkilendirilen aktörlerin çıkarları ve değerlerine göre programlanmış ağlar etrafında örgütlenir. İktidar ağları, insan zihnini(yalnızca olmasa da) ağırlıklı olarak kitlesel iletişimi sağlayan multimedya ağları üzerinden etkileyerek iktidarlarını icra eder. Dolayısıyla iletişim ağları iktidarı oluşturmada belirleyici kaynaklardır" (2013: 22).

Sistemin asla tam olarak yıkılmadığını imleyen, kapitalizmin ve egemen düzenin sürekli kendini çağın değişen koşullarıyla beraber yeniden inşa ettiğine vurgu yapan bu yaklaşım aslında Baudrillard'ın yaklaşımıyla da paralellik göstermektedir. Simülasyon evreninde bireyler, "kitlesel medya mesajlarının üretimiyle uğraşarak, özerk yatay iletişim ağları geliştirerek acıları, korkuları, hayalleri ve umutlarının malzemesinden hayatları için yeni programlar icat edebilir hale gelmiştir. Deneyimlerini paylaşarak projelerini inşa ederler. İletişim ortamını işgal edip mesajı yaratarak her zaman olduğu gibi iletişim pratiğini saptırırlar. Tek başlarına çektikleri ümitsizliğin güçsüzlüğünü, arzularıyla ağlar oluşturarak aşarlar. Mevcut ağları tanımlayarak mevcut iktidarla savaşırlar" (Castells, 2013: 23). Söz konusu savaş ise klasik teorisyenlerinin düşündüğünün aksine "düzene" yönlendirilmiş makro bir başkaldırı ya da değiştirme/yıkma çabası değildir. Kapitalist demokrasiler içerisinde sivil haklarına yönelik talepler ve mücadelelerdir.

Platformlar gruplardan, gruplar ise insanlardan oluşmaktadır, dolayısıyla her hareketin kaynağı insandır. Her direniş kolektif olduğu kadar bireyseldir. Castells'e göre, "bireysel düzeyde toplumsal hareketler duygusal hareketlerdir. İsyan bir programla ya da stratejiyle başlamaz, ama toplumsal hareketlerin büyük patlaması duygunun eyleme dönüşümüyle birlikte başlar" (2013: 27).

Bireysellikten kolektif hale geçtiğinde ise temelleri toplumsal adaletsizlikte yatan ve sürekli eşitlik arayan toplumsal hareketlerin ve direnişlerin, tarihsel olarak bakıldığında fiziksel barikatların savunma açısından değerleri oldukça düşüktür, bununla birlikte barikatlar birer semboldür, 'biz' ve 'diğerleri'ni ayıran, içerdeki ile dışarıda kalanı betimleyen bir özelliği vardır (Castells, 2013: 2425). Oysaki günümüz toplumsal hareketlerinde eylemler kadar görsellik ve dilsel ifadeler de oldukça önemlidir. Sosyal ağlar üzerinden örgütlenen pek çok toplumsal hareket, ağların kendilerini birer direniş alanı olarak kullanmakta ve söz konusu düzende 'barikat'lar, deyişlere, capsilere, twittlere dönüşmektedir.

En genel anlamda bakıldığında toplumsal hareketlerin amacı, kurumsallaşmış olana, erk sahiplerinin kontrolünden bağımsız kendine has bir iletişim süreciyle kendi kendilerini inşa ederek, karşı iktidarı icra etmeleridir. Kitlesele medya, medya kurumları ve hükümetlerce denetlendiği/kontrol edildiği için, ağ toplumunda iletişimsel özerklik ise ilk olarak İnternet ağlarında ve kablosuz iletişim platformlarında, sosyal medya mecralarında inşa edilir (Castells, 2013: 23). İşte bu noktadan hareketle özgürlükleri kısıtlayıcı bir yasaya 2015 yılında verilen bir tepki olarak Hologram Eylemi daha sağlam temelli bir anlam kazanmaktadır.

3. Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Hologramas por la Libertad (Özgürlük için Hologramlar) Eyleminin Simülasyon Kuramı Bağlamında İncelemesi

Gelişen yeni teknolojiler ışığında, toplumsal hareketler de amaç, araç ve örgütleniş biçimi açısından dönüşüme uğramaktadır. Özellikle sosyal medya alanlarının aktif olarak kullanılması, VR (sanal gerçeklik) teknolojilerinin gündelik hayatta da kullanılmaya başlanması ile birlikte Baudrillard'ın ortaya atmış olduğu hipergerçeklik, simülasyon ve simülakr kavramları toplumsal alanda ve beşeri çalışmalarda ön plana çıkmaya başlamıştır. Çalışmada, 'Yeni' yeni toplumsal hareketlerin, örnek olay odağında bireylerin ve eylemlerin birer simülakra dönüşebileceği, eyleminin ve eyleme pratiklerinin simüle edilebileceği, temel varsayımı çerçevesinde aşağıdaki varsayımlar ve araştırma soruları Hologramas por la Libertad Eylemi örneği üzerinden değerlendirilecek ve yanıtlanmaya çalışılacaktır.

- Teknolojik gelişmeler toplumsal hareketlere yön veren bir unsur olarak belirginleşmektedir.
- Simülasyon kavramı ortaya atıldığı tarihten günümüze daha geniş bir alanı kapsayarak iletişim sosyolojisinin tartışma alanı haline gelmiştir.
- Politik baskının arttığı ortamlarda toplumsal hareketler tüm kaynakları mobilize edecek şekilde yeniden biçimlendirilir.

Yukarıdaki varsayımlar bağlamında derlenen araştırma soruları şöyle sıralanabilir;

- Eyleyişin kendisi simülasyon olabilir mi?
- Kaynak Mobilizasyonu göz önünde bulundurulduğunda Hologram Eylem sürdürebilir veya yaygınlaştırılabilir bir eylem türü olarak görülebilir mi?
- Teknodeterminist bir çağda bireylere fiziksel varlığından azade gerçekleştirilen örnek eylem, toplumsal hareketler içinde nasıl değerlendirilebilir?
- Özgürlük, eyleme ve istedik hedefe ulaşma kavramları simüle edilebilir mi?

Yukarıda verilen sorular ve varsayımlar ışığında Hologramas por la Libertad dijital aktivizm örneği Charles Tilly'nin Toplumsal Hareketler Kuramı bağlamında sosyolojik boyutu ile irdelenmiş olup, Manuel Castells'in Ağ Toplum ve Baudrillard'ın Simülasyon Kavramı aracılığıyla yeni iletişim teknolojileri ve toplumsal hareketler arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır ve yorumlayıcı analiz yöntemiyle ilgili sorulara yanıt aranmıştır.

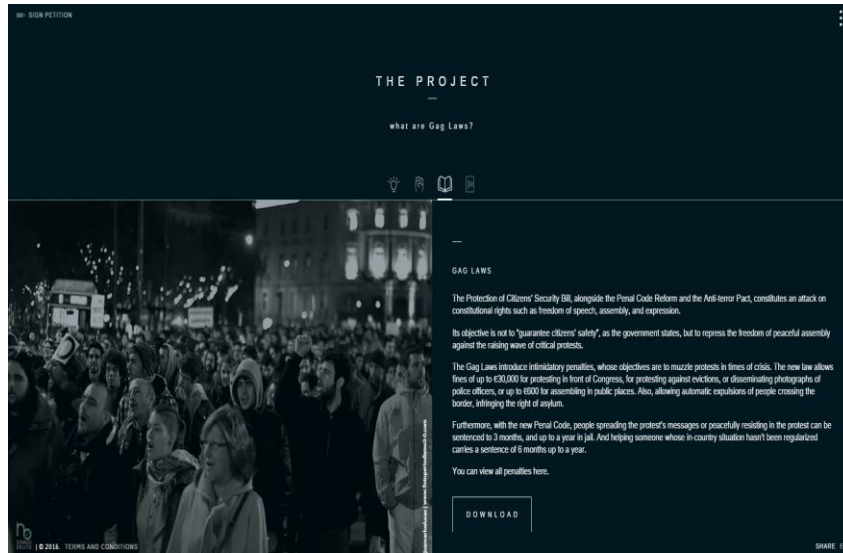
3.1. Hologramas por la Libertad Eyleminin Genel Çerçevesi

Birçok toplumsal hareketin başlangıcı gibi, söz konusu eylemin de çıkış noktası bir özgürlüğün kısıtlanması durumudur. İfade özgürlüğünü kısıtlayan bir yasanın İspanya Parlamentosundan geçmesinin ardından, ülkede çeşitli platformlar oluşturulmuş ve sıklıkla eylemler, protestolar, kampanyalar düzenlenmiştir. İlgili yasanın içeriği ve Avrupa Birliği Parlamentosu'nun konu hakkındaki görüşü şöyledir;

Bir Temmuz 2015’den itibaren her türlü barışçıl eylem, İspanya’da yasaklanacaktır. ‘Ley Mordaza’ ya da Susturma Yasası olarak adlandırılan Kamu Güvenliği Yasasına göre, İspanyol Parlamentosu ve diğer hükümet binaları önünde yapılan toplu gösteriler kamu güvenliğini bozmak olarak kabul edilecek ve cezası 30.000 Euro’ya kadar çıkabilirken, yardımcı servisler, taşıma alanları ve nükleer santraller önündeki kendiliğinden gelişen (spontane) protestolara katılan kişiler 600.000 Euro’ya kadar cezalandırılabilir. Kolluk kuvvetleri veya polisin fotoğrafları veya görüntülerinin foto muhabirleri veya sıradan vatandaşlar tarafından “izinsiz kullanım”, 30.000 Euro’ya kadar bir cezayı öngörür, böylelikle orantısız güç kullanımının/ suistimallerin belirlenmesini zorlaştıracaktır. (...) İspanya’daki yeni Kamu Güvenliği Yasası Avrupa Birliği temel haklar şartının 11. 12. maddesinin açık bir ihhalidir.

Söz konusu yasanın geçmesinin ardından, yapılan eylemlerin en ünlüsü ise Hologramas por la Libertad eylemidir. Almudena’ya göre, 2015 yılında, 2008 ekonomik krizinin Francisco Franco’nun diktatörlüğünün eski hayaletlerini yeniden canlandırmasının ardından aktivistler, parlamentonun kapılarında protestocuların holografik projeksiyonlarıyla bir eylem düzenlemiştir. Protestonun kökeni 2011 baharında başlayan kemer sıkma politikaları ve ardından gelen 15-M hareketidir. Avrupa’da “İspanyol Devrimi” olarak da bilinen 15-M, temel olarak sosyal medya aracılığıyla ortaya çıkan bir taban hareketidir (2015:8).

İlgili yasaya karşı 2013 yılında kurulan No Somos Delito (Biz Suç Değiliz) Platformu, İspanyol Parlamentosu ve Senatosu önünde, kent meydanlarında ve Birleşmiş Milletler ve diğer Avrupa Birliği ülkelerinin yardımını istemek amacıyla Belçika’da protestolar düzenlemiştir. 2015 yılında ise bir medya çalışanı olan Javier Urbaneja, DDB İspanya Reklam Ajansında çalışan bir arkadaşının "yakında İspanya'daki insanlar protesto etmek isterse Holograma dönüşmek zorunda kalacaklar" yorumu üzerine; bir grup medya profesyoneliyle iletişime geçmiştir. Garlic TV yapım şirketi ile eylemin teknik detayları görüşüldükten sonra Urbaneja ve eyleme katkıda bulunan medya profesyonelleri fikirlerini No Somos Delito platformuna iletmıştır. No Somos Delito platformu, Hologramas por la Libertad (hologramasporlibertad.org) sitesi üzerinden eylemin amacı, protesto edilen yasanın maiyeti belirtilmiş ve ziyaretçilere eyleme katılma çağırısında bulunulmuştur (Escobar-Lopez, 2015: 9).

Resim 1: Hologramas por la Libertad hareketinin resmi sitesinden bir görsel

Hologramas por la Libertad sitesinde, projelerini şöyle ifade etmektedirler;

"Yurttaş Güvenliği Yasası Reformu, toplanma hakkı özgürlüğüne yöneltmiş bir saldırıdır. Bu yasa yurttaşların özgürlüklerini kısıtlamakta ve protesto etme haklarını birer suç

haline dönüştürmektedir. Demokratik bir hakkı, takip edilebileceğiniz (izlenebileceğiniz), gözaltına alınabileceğiniz ve yargılanabileceğiniz bir suça çevirmektedir.

Bu adaletsizliğe ve hukuksuzluğa karşılık olarak, bu yasa uygulanmaya devam ederse gelecekte olabileceklerle yüzleşilmesini göstermek için, farklı bir protesto tarzını uygulamak zorunda olduğumuzu gördük; durdurulamaz olma taleplerimize izin verecek olan: tarihteki ilk hologram eylem.

Sergileyeceğimiz büyük ölçekli protesto ile hükümet tarafından empoze edilen engellere karşın, sesimizi kesemeyeceklerini belirterek ve eğer kendimizi hologramlara çevirmek zorunda kalsak bile, protesto etmeye devam edeceğimizi belirtiriz" (2015, Hologramas por la Libertad).

Aynı sitede 'Biz Kimiz?' başlığı altında kendilerini şöyle tanımlamaktadırlar;

"Biz Suç Değiliz

Biz Suç Değiliz Platformu, yüzün üzerinde vatandaş organizasyonundan, aktivistlerden, jürilerden oluşan, vatandaş güvenliği adı altında ifade ve toplanma özgürlüğü gibi temel hakları kısıtlayan bu reformların içeriğini ve vatandaşları gelecekte nelerin beklediği konusunda insanları bilgilendirmek amacıyla doğmuş ve hükümete söz konusu yasaları derhal geri çekmeleri konusunda baskı yapmak niyetindedir" (2015, Hologramas por la Libertad).

Hologramas por la Libertad sitesinde ziyaretçilere, eyleme katılma ve avaa.org üzerinden yürütülen imza kampanyasına katkıda bulunma çağrısı yapılmıştır. Katılımcılara siteye, hologram eylem esnasında kullanılması amacıyla yazılı mesajlarını, sesli mesajlarını (sloganlarını) ya da görüntülerini yükleyerek eyleme katılım sağlayabilmeleri imkanı tanınmıştır. Söz konusu yüklemeler eylemden önce bir araya getirilmiş ve kurgulanmıştır. Eylemde bir temel olarak kullanılmak üzere 50 'gerçek' katılımcı (No Somos Delito, STK aktivistleri ve gönüllü bireylerden), 6 Nisan 2015 tarihinde Madrid yakınlarında bir kasabada, film yapımcısı Esteban Crespo tarafından eylem yürüyüşü yaparken filme alınmıştır. Alınan görüntüler, siteye yüklenen yazılı/sözlü mesajlar ve katılımcıların görüntüleri ile birlikte kurgulanmıştır. Eyleme toplamda 17.000'den fazla katılımcı iştirak etmiştir (Escobar-Lopez, 2015: 9-10). Eylem yaklaşık olarak 300.000 Euro'ya mal olmuştur, işçilik, ekipman ve teknik destek de dahil olmak üzere tüm giderler medya profesyonelleri tarafından karşılanmıştır, STK olan No Somos Delito Platformu açısından bir maliyeti olmamıştır (Wood ve Flesher Fominaya, 2015: 147).

Resim 2: Önceden kaydedilen hologramlar, parlamento binası önünde yürüyüş yapmakta.

Hologramas por la Libertad, hem ulusal hem de uluslararası basında ve sosyal medyada geniş yer bulmuştur. Eylemin önemli noktalarından biri söz konusu hologramların tüm dünya ülkelerinden insanlara açık olması, ifade özgürlüğünü kısıtlayan yasaya karşı, ilgili ülkenin vatandaşı olmayan bireylerin de eyleme destek verebilmesidir.

Eyleme dair Independent gazetesinde çıkan haber şöyledir;

“2014 yılının sonlarına doğru İspanyol Parlamentosu, bireylerin kamu binaları önünde toplanmalarına yönelik ağır yaptırımları içeren bir kanunu onamıştı. 1 Temmuz 2015 itibari ile uygulamaya geçecek olan söz konusu "Yurttaş Güvenlik Yasası"na tepki olarak çok sayıda eylem, sosyal medya ve İnternet üzerinden yürütülen kampanya düzenlenmişti. 10 Nisan 2015 tarihinde ise, Madrid'deki Parlamento binası önünde dünyanın ilk görsel politik eylemi gerçekleştirildi. Aylarca süren "kanlı canlı" eylemlerden sonra Ley Modraza (Gag Law/Konuşma Özgürlüğünü Kısıtlayan Kanunlar) olarak bilinen yasaya tepki olarak, binlerce hologram Parlamento binasının önünde yürüdü. "Özgürlük için Hologramlar" grubu tarafından organize edilen eylemde, yaklaşan baskıcı ve zorba önlemlere karşı pankart ve döviz taşıyan slogan atan hayaletvari figürler, holografik insanların, onların gerçek hayattaki karşılığı olan gerçek insanlardan çok daha fazla özgürlüğe sahip olduklarını belirttiler” (Boren, 2015).

Resim 3: "Konuşma Özgürlüğünü Kısıtlayan Yasaya Hayır" yazılı pankartın ardında yürüyen "hayalet" eylemciler.

Eyleme on yedi binin üzerinde katılımcının iştirak ettiği bilgisini göz önünde bulundurursak söz konusu eylemin oldukça geniş katımlı bir toplumsal olay olduğunu söyleyebiliriz. Uzun bir zaman süren ve medya profesyonellerinin maddi ve teknik donanım desteği ile gerçekleştirilen eyleme yalnızca İspanya'dan değil tüm dünyadan eylemciler, web kamerası aracılığıyla görüntülerini kaydedip katılma imkânı bulmuşlardır.

3.2. Hologramas por la Libertad Eyleminin Betimsel Olarak Yorumlanması

Baudrillard'ın CNN'in canlı yayınlamış olduğu Körfez Savaşı üzerine yapmış olduğu tespitleri hatırlamak gerekirse, dünya kamuoyunun bireylere göstermiş olduğu, dolayısıyla bireylerin 'deneyimlemiş' olduğu ve belleklerinin bir parçası olan savaş, aslında medyanın yeniden kurgulamış olduğu bir savaştır. Dolayısı ile yaşanan deneyim aslında imgeler sisteminin bir parçasıdır ve simülasyonun kendisidir. İzler kitlenin savaşın 'gerçekliği'ni sorgulama şansı olmamıştır, gösterileni tüketen birer tüketici konumunda bırakılmıştır. Gerçek bombaların ve füzelerin görüntüleri, izler kitlenin evlerine imgeler olarak girmiştir (2010). Bu noktadan hareketle, yeni teknolojiler ile birlikte kullanılmaya başlanan hologramlar, gerçeğin yerini tutmakla kalmaz, gerçeği yeniden üretir. Bu defa maruz kalınan imgeler gerçek olanın yeniden modellendirilmiş halleridir.

Çalışmanın ilk sorusuna dönecek olursak, dijital aktivizm ile birlikte, eyleme pratiğinin de simüle edilebilir hale geldiği söylenebilir. Geleneksel protestolarda bireylerin fiilen bir mekanda toplanması ve iletişimde bulunması yaygınken, dijital aktivizm ile birlikte eylemciler evlerinden dışarı adım atmadan, bir başka deyişle özel alandan kamusal alan çıkmadan aktivizm hareketlerine katılabilmektedirler. Örnek olay açısından

bakıldığında ise eylemin veya eyleyişin simülasyon haline getirilmesi durumu daha net gözlemlenebilmektedir. Zira görsel olarak binlerce protestocu Parlamento binasının önünde yürümüştür. Olayın kendisi imgeler ve semboller aracılığı ile simüle edilmeden önce; teknolojinin kullanımı ile holografik birer kopyaya (tabiri caizse 'hayaletlere') dönüştürülmüş, bilgisayar ortamında kurgulanmıştır. Böylelikle simüle edilmiş imgeler üzerinden kamuoyuna yansıyan bir simülasyon eylem yaratılmıştır.

Resim 4: No Somos Delito platformu sözcüsünün okuduğu basın açıklaması

Demokratik hak talebindeki bir platformun basın açıklamasının, yani konuşma/ifade özgürlüğünün de bir hologram vasıtasıyla iletilmesi açısından bir ilk oluşudur. Bir bakıma yasağı delen bu hareket farklı bir açıdan bakıldığında gerçeğin yitimi, bir simülakrı olarak ele alınabilir.

Tekno-determinist bir çağda bireylerin fiziksel varlıklarından azade gerçekleştirilmiş olan Hologramas por la Libertad, toplumsal hareketler içerisinde bir dijital aktivizm örneği olarak değerlendirilebilir fakat yalnızca dijital aktivizm olarak tanımlanması eylemin doğasına uygun olmayacaktır. 'Yeni' yeni toplumsal hareket olarak niteleyebileceğimiz eylem, teknolojik gelişmelerin toplumsal olana da etki ettiği günümüzde, eylemcilerin aslında olmadıkları bir yerde bulunmaları açısından önem taşımaktadır. Castells'in Ağ Toplumu içerisinde bahsetmiş olduğu gerçek sanallık kültürü göz önünde bulundurulduğunda, mekansızlığın ve zamansızlığın vurgusu açıkça gözlemlenebilmektedir. Gerçek sanallık kültüründe, tüm kültürlerin kapsamlı bir şekilde "yakalanması", Ağ Toplununun bir parçası olduğundan dolayı açık veya kapalı ağ mantığını takip etmesi, çeşitliliğe açık olması (herkesin aynı olması gerekmez ama yine de herkes için bir şey sunar -artı veya eksi olarak-), yeni medya kültürü geleneksel kültürü zayıflatabilir, gerçek sanallık kültürü mekan ve zaman ilişkilerini radikal bir şekilde yeniden yapılandırır, akışların ve zamansız zamanın uzayını yaratır ya da en azından yayar (Bell, 2001: 83). Gerçek sanallık kültüründe gerçekleştirilmiş olan dijital aktivizm örneklerinde daha önce de görülmüş olduğu gibi, katılımcılar dünyanın çeşitli yerlerinden aynı amaç için bir araya gelebilmektedirler. İncelenen eylemi farklı kılan ise, teknolojinin eylemin 'fiili' temsilinde önemli bir rol oynamasıdır. İmza kampanyasına katılmak ya da var olan eylemi sosyal medya üzerinden duyurmanın ötesine geçmiş olan eylem, İspanya'da konuşma hürriyetini kısıtlayıcı bir yasaya karşı, dünyanın çeşitli ülkelerinden katılımcıların

hologramları aracılığı ile olsa dahi, 'bir araya' gelerek eylem yapmalarına olanak tanımıştır. Eylem bu özelliğiyle yapıldığı itibarıyla biriciktir.

Resim 5: "İfade Özgürlüğü!" döviz

No Somos Delito sözcüsü Flesher Fominaya'nın belirttiği üzere eylem yaklaşık olarak 300.000 Euro'ya mal olmuştur. Kaynak Mobilizasyonu göz önünde bulundurulduğunda Hologram Eylemi, sürdürülebilir veya yaygınlaştırılabilir bir eylem türü olarak konumlandırmak oldukça zordur. Söz konusu eylemin gerçekleştirilebilmesi için İspanya'daki çok sayıda medya çalışanı ve medya kuruluşu kaynak sağlamıştır. Kampanya profesyonel reklam ajansları, yapım şirketleri ve film yapımcıları ile hazırlanmıştır. Bireylerin ortak amaç için 'bir araya' gelme çağrıları, sosyal medya platformlarının yanı sıra, altyapısı profesyonelce hazırlanmış bir web sitesi aracılığı ile yapılmıştır. Yüksek maliyetli ve çok sayıda profesyonelin ortak bir amaç için bir araya geldiği eylemin yaygınlaşması olası görülmemektedir. Aynı zamanda söz konusu eylem holograma dönüşme durumunu bir zorunluluk olarak görmüştür. Bir başka deyişle başka hologram eylemler yapmak zorunda kalınmaması için bu eylemin yapıldığı Flesher Fominaya tarafından da belirtilmiştir (Teti ve Flesher Fominaya, 2015). Eylem, iki yıldır hem dijital ortamlar aracılığı ile eylemler düzenleyen No Somos Delito tarafından yapılmıştır, burada dikkate değer bir diğer husus da, hologram eylemin iki yıla yayılmış eylemler dizisinden daha fazla ses getirmiş olduğu gerçeğidir. Tüketim çağında yaşayan bireyler için imgelerin önemi, simülasyonun gücü ve teknolojinin belirleyiciliği ile beraber kaynakların optimum düzeyde mobilize edilmesi gibi çok sayıda birleşenin bir araya geldiği bir fenomen söz konusudur.

Özgürlük, eyleme ve istedik hedefe ulaşma kavramları simüle edilebilirliği ise çok katmanlı bir tartışmanın parçasıdır. Her ne kadar örnek eylem, dünya basınında yer almışsa da eyleme dair basının öne çıkarttığı taraf hologramlar olmuştur. Daha önce de belirtildiği üzere, iki yıla yayılan eylemlerin bir parçası olan Hologramas por la Libertad eylemi biçiminin biricikliği ile ses getirmiştir. Hologramlar vasıtası ile eylem yürüyüşü yapma fikri her ne kadar sistemin açığını bulmak olarak görülebilirse de eyleme katılan bireylerin evde oldukları gerçeği değişmemektedir. Dijital aktivizmin özellikle elektronik imza kampanyaları ve kamusal alanda gerçekleştirilmeyen aktivizm örneklerinin büyük bir bölümü, katılımcılarına özgürlük, eyleme ve istedik hedefe ulaşma konusunda illüzyon yaratmaktadır. özel alanından çıkmadan imza kampanyasına katılan bireyler istedik hedefe ulaştıklarını düşünebilirler fakat amacın sonuca ulaştığının takibi yapılmadığı takdirde yapılan şey bir simülasyondan öteye gidemeyecektir. Hak talebinde bulunduğu ya da eylemde bulunduğu inanan bireyler gerçek sanallık kültürü içerisinde yaratılmış olan bir 'özgür olma' yanılgısı ile karşı karşıya kalabilmektedirler. Castells'in de belirttiği gibi katılım ise yine bireylerin imkanları dahilinde gerçekleşebilmektedir. Dijital

platformların büyük kitlelere ulaşma konusundaki avantajları göz önünde bulundurulduğunda handikaplı olan alanın katılımcıların eylemlerine dair algılayışları olduğu sonucuna varılabilir. Özgürlüğün, eyleminin ve istedik hedefe ulaşmanın bile simüle edilebildiği bir çağda, 'gerçek' ve simülakr veya simülasyonun kendisinin ayırtına varmak giderek imkansızlaşmaktadır.

Genel anlamda bakıldığında, hologramın kendisinin dijital teknolojinin bir ürünü olduğu düşünülürse söz konusu eylemin post-modern bir eylem olduğunu söylemek yersiz olmayacaktır. Çünkü gelişen teknoloji ışığında sistemin en üst organına başkaldıran bir platformun kullanmakta olduğu araç yine sistemin kendisi tarafından üretilmekte hatta eylemin geliştirilmesine katkıda bulunanların bir bölümü, bizzat geleneksel medyanın profesyonellerinden oluşmaktadır. Bununla beraber eylem, bireyleri gerçek algısının üzerine düşünmeye sevk etmektedir. Suçun nerede başladığı, gerçeğin nerede bittiği ilgi çekici bir biçimde sorunsallaştırılmıştır. Bu bağlamda, uzun bir zamana yayılan No Somos Delito'nun seri eylemleri içerisinde kamuoyunun -özellikle dünya- dikkatini çekerek ülke içerisinde olan duruma işaret etme misyonunun başarıyla yerine getirildiği söylenebilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Enformasyon teknolojilerinin toplumsal alanda esaslı değişimlere imza atmıştır ve hala atmaktadır. Modern sonrası dönemde yaşanan dönüşümler henüz bir dengeye oturmamıştır. Kurumsal, ideolojik, eylemsel, kamusal alan ve gerçeklik gibi oldukça makro alanlarda yaşanan değişimlerden biri de toplumsal hareketler alanında gerçekleşmektedir.

Baudrillard'ın gerçeğin yerine geçen modeller olarak özetlediği Simülasyon kuramında temel vurgu, gerçeğin sorunsallaşmasıdır. Bununla beraber özgürlük, iktidar ilişkileri ve tüketim üzerine de defa kez değinen bir teorisyen olarak Baudrillard, simülasyonun söz konusu öğeleri de ele geçirdiğini vurgulamaktadır. Hologramas por la Libertad eylemi bu teoriden hareketle, toplumsal hareketin bile simüle edilebilirliği üzerine bir örnektir.

Bireylerin fiilen mekânsal bir düzlemde bir araya geldikleri, fiziksellik içeren "gerçek" eylemlerle karşılaştırıldığında, bir hipergerçeklik yaratıldığını söylemek yerindedir. Bu noktada önemli olan nasıl bir hipergerçeklik içinde bulunulduğudur. Sınırların ve kültürel ayrılıkların ortadan kalktığını, çizgilerin belirsizleştiğini sıklıkla dile getiren Baudrillard'ın penceresinden bakıldığında incelenen eylemden iki ayrı çıkarıma varmak mümkündür.

İlk bakış açısına göre toplumsal hareket de diğer her şey gibi simüle edilebilir bir olgu olduğu görülebilmektedir. Bu bakış açısından hareketle, eylemde yaratılan ve bireylerin izledikleri görsel ve işitsel durum, özgürlüğe ve direnişe dair bir hipergerçeklik yaratmaktadır; simüle edilen bir direniş ve simüle edilebilir özgürlük arayışlarıdır. Öte yandan bir diğer bakış açısıyla yaklaşıldığında ise -ki ilkinde kıyasla daha kötümser bir bakış açıdır- sürekli sisteme hizmet eden ve kendini yeniden ve yeniden var eden simülasyonun bir "özgürlük" hipergerçekliği yarattığıdır. Burada "özgürlük hipergerçekliği" her iki bakış açısında da ortak kullanılmıştır fakat farklı anlamlara gelmektedir.

İkinci bakış açısının imlediği, tırnak içinde bir özgürlüktür. Sistemin dışarıda eylem yapılmasına izin vermediği, yapıldığı takdirde, polis şiddeti, takip gibi bedellerle cezalandırılacak olan gerçek bireylerin, özgürlük ve ifade haklarını korumak adına ürettikleri bir çözüm olan hologramlar aslında tahakkümün gücünü de olumlar niteliktedir. Hak taleplerini iletmek isteyen platformun eylemcileri, sistemin açığını buldukları iddiası ile hayaletlere biber gazı sıkılamayacağı savı ile gerçekleştirdikleri bu eylemde aslında, sistemin izin vermediği bir olayı gerçekleştirmek yerine sistem tarafından olumlanan ya da en azından sistemsel açığı bulunan bir biçimde gerçekleştirmeyi tercih etmişlerdir. Bu durumda eylemin aslında ifade özgürlüğünün kısıtlanmasını kabullenir bir yanı olduğu da söylenebilir. Baudrillard'ın dediği gibi, sistemin içerisinde ve sistemin izin verdiği biçimde gerçek simüle edilmiş, bir eylem simülakra dönüşmüştür. Bireylerin hissettikleri özgürlük ve zafer duygusu, birer simülakra dönüşmüştür ve içinde yaşanan durum hipergerçekliktir.

Simülasyon çağında ve Castells'in deyimiyle Ağ Toplumundaki gerçek sanallığın içerisinde düzenlenmiş olan Hologramas por la Libertad Eylemine tekil olarak yaklaşıldığında Tilly'nin ortaya koyduğu kıstaslar ya da Touraine'in toplumsallık ve çoklu hak arayışları bağlamında bir toplumsal hareket olarak nitelenemeyeceği açıktır. Bu toplumsal olayı, tekil bir eylem olmaktan öteye götüren ve Tilly ve Touraine gibi kuramcılarca da bir toplumsal hareket olarak nitelenebilmesini sağlayan ise, eylemi düzenleyen No Somos Delito platformudur. Söz konusu platform bahsi geçen yasanın parlamentoda onaylanmasından bu yana sosyal medya üzerinden örgütlenmekte, birçok toplumsal grup ve sivil toplum kuruluşunun birleşiminden oluşmakta, dolayısıyla yüksek örgütsellik vasfını yerine getirmekte, İspanya'daki birçok şehirde muhtelif tarihlerde ve içeriklerde eylemlere imza atmaktadır. Halen Twitter sayfaları aktif durumdadır ve platformun düzenlediği dizi eylemler, kampanyalar takip edilebilmektedir. Eylemin bir diğer önemli özelliği ise ulusal bir sorunun "yeni" yeni toplumsal hareketler bağlamında İnternet teknolojisi ve sosyal medya aracılığıyla küresel bir eylemci grubuna yayılabilmiş olmasıdır. Sosyal medyanın uzamsızlığı ve eş zamanlılığı bu noktada kendini göstermektedir.

Son olarak akademik düşünüşünün şekillenmesinde 1968 olaylarının büyük etkisi olduğunu sıklıkla ifade eden Baudrillard'ın teorisinin, günümüzde sıklıkla "neo 68 kuşağı" olarak nitelenen bağlamda eylemler yapan bir platformun tekil bir örneğini irdelemede kullanılması da anlamlıdır. Baudrillard'ın Tüketim Toplumu kitabının son cümlelerine yeniden dönecek olursak, toplumların çözüm ya da çözülüşü için, kendiliğinden gelişen ve büyük ölçekli bir patlamayı beklemekten başka çıkar yol yok ise toplumlar açısından, on yıllar önce yapılmış bir tespitin ne denli yerine olduğu da bir kez daha anlaşılmalı olacaktır. Çözümün ya da tamamen çözülüşün yolunun 68 kuşağı ve öğrenci hareketlerine benzer bir patlamayla olacağına ilişkin bu fikre neo 68 kuşağının yükselişi ve seçilen olay özelinde düzenlediği eylem üzerinden, hem de "gerçek" eylem pratiklerini ve mücadelesini simüle eden bir eylem ve özgürlük hipergerçekliği yaratması bağlamında bakıldığında oldukça tamamlayıcı bir nitelik kazanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Baudrillard, J. (2003). *Sessiz Yiğınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu*, (Çev: Oğuz Adanır). İstanbul: Doğu Batı Yayınları
- Baudrillard, J. (2006). *Kusursuz Cinayet*, (Çev: Necmettin Sevil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Baudrillard, J., & Noailles, E. V. (2007). *Exiles from dialogue*, Cambridge MA: Polity Press
- Baudrillard, J. (2010). *Simülakrlar ve Simülasyon*, (Çev. Oğuz Adanır). İstanbul: Doğubatu Yayınları
- Baudrillard, J. (2012). *İmkansız Takas*, (Çev: Ayşegül Sönmezay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bell, D. (2007). *Cyberculture Theorists: Manuel castells and Donna Haraway*, London, New York: Routledge
- Best, S., & Kellner, D. (1991). *Postmodern theory: Critical interrogations*. New York, NY: Guilford Press
- Boren, Z. D. (2015 Nisan). Spain's hologram protest: Thousands join virtual march in Madrid against new gag law, 15.01.2020. <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/spains-hologram-protest-thousands-join-virtual-march-in-madrid-against-new-gag-law-10170650.html> adresinden alındı
- Castells, M. (2008a). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Ağ Toplumunun Yükselişi*, (1996) (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Castells, M. (2008b). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür – Kimliğin Gücü*, (1997) (Çev. Ebru Kılıç), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

- Castells, M. (2013). *İsyân ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları
- Çayır, K. (1999). "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", *Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar* için. (Haz. Kenan Çayır), İstanbul: Kaknüs Yayınları. s:13-33
- Escobar López, A. (2015). "Invisible Participation: The Hologram Protest in Spain." *Afterimage* 44 (4): 8-11.
- Giddens, A. (2005). *Sosyoloji*, (Haz. Cemal Güzel), Ankara: Ayraç Yayınları
- Kellner, D. (2000), "Toplumsal Teori olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar", Der. Mehmet KÜÇÜK, *Modernite Versus Postmodernite* içinde (s. 367-405), Ankara: Vadi Yayınları.
- Kellner, D. (2008). *Jean Baudrillard (1929-2007)*. *Communication and Critical/Cultural Studies*, 5, 88-92
- Kellner, D. (2009). *Boundaries and Borderlines: Reflections on Jean Baudrillard & Critical Theory*, <http://www.uta.edu/huma/illuminations/kell2.htm>
- Kim, Anna Marazuela. "Re-Enchantment and Iconoclasm in an Age of Images." *Hedgehog Review*. 17, no. 3 (2015): 48-55.
- Lewis, J. (2008). *Cultural Studies: The Basics*. London, England: Sage Publishing
- Merrin, W. (2005). *Baudrillard and the media: A critical introduction*. Cambridge, MA: Polity Press
- Roberts, J. (1999). "Theory, Technology and Cultural Power: An Interview with Manuel Castells", *Angelaki: Journal of the Theoretical Humanities*, 4:2, 33-39
- Sanlı, L. (2005). *Politik Kültür ve Toplumsal Hareketler*, İstanbul: Alan Yayıncılık
- Sert, N. Y. (2015) *Aktivizm Toplumsal Değişimin Yeni Yüzü*, İstanbul: Değişim Yayınları
- Şaylan, G. (2009). *Postmodernizm*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Teti, A. & Flesher Fominaya, C. (2015 Nisan). Spain's hologram protests, 11.01.2020. <https://www.opendemocracy.net/en/can-europe-make-it/spains-hologram-protests/> adresinden alındı.
- Touraine, A. (1999). "Toplumdan Toplumsal Harekete", *Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar* için. (Haz. Kenan Çayır), İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Touraine, A. (2000). *Birlikte Yaşayabilecek miyiz?*, (Çev. O. Kunal), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Uçkan, Ö. (2012). "Dijital Aktivizm mi? Aktivizm mi?" <http://spotdergi.wordpress.com/2012/05/30/dijital-aktivizm-mi-aktivizm-mi->, Erişim tarihi: 24.04.2020.
- Wood, L. & Flesher Fominaya, C. (2015). "Hologram Protest - World's first hologram protest in Spain Lesley Wood speaks with No Somos Delito spokesperson Cristina Flesher Fominaya about the protest against Spain's gag laws." *Interface: Journal for and About Social Movements*, Volume 7 (1): 144 – 149 (Mayıs 2015).
- Yaylacı, G.F. (2012). *Yeni Toplumsal Hareketler*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir

Hologramas por la Libertad, 2015 Nisan. 04.02.2020.

<https://web.archive.org/web/20150412015027/http://www.hologramasporlalibertad.org/en.html#project> adresinden alındı